

Vem säger vad i vilket syfte? Grundläggande källkritik för högstadiet

Handledning för presentation

Ruta 1

Vem säger vad i vilket syfte? Grundläggande källkritik

Att vara källkritisk är att undersöka hur trovärdig, pålitlig eller sann en källa är.

Ruta 2

Ett bra sätt att vara källkritisk är att fokusera på 3 viktiga V : Vem? Vad? Varför?

Om man sätter ihop dem får man en användbar frågeställning som är bra att ha med sig:

Vem säger vad i vilket syfte?

Att vara källkritisk är att ställa sig den frågan vid varje tillfälle man ska värdera information och på så sätt undersöka hur trovärdig en källa är.

Att vara källkritisk måste inte innebära att man lägger ner massor med tid och tankekraft, att vara källkritisk kan ta några sekunder. Det kan vara att snabbt notera att till exempel en politiker vill påverka med sina uttalanden och att jag därför inte kan lita blint på vad den säger.

Ruta 3

Vem?

Vem är det som talar i källan? Det kan vara en person eller en grupp av personer.

En grupp av personer kan vara till exempel ett företag, en skola, en myndighet, en förening eller egentligen vilken grupp som helst som sänder ut information.

Vem det är som talar är viktigt att tänka på eftersom olika personer kan ha olika agendor: de kan uttala sig för att påverka. Att de vill påverka är inte nödvändigtvis dåligt men det är bra att ha i åtanke när man ska värdera informationens trovärdighet.

Ruta 4

Vad?

Vad är det som står i källan egentligen?

Man måste inte läsa allt men det är bra att kolla runt. Till exempel läsa rubriker, delar av texten, försöka hitta budskapet – vad vill de förmedla med källan? Vilken information är det de sänder ut? Vill de påverka mig med sitt budskap? Hur vill de påverka mig?

Är det som står på sidan trovärdigt? Känns det som att det kan vara sant? Eller är det helt osannolikt?

Att vara källkritisk är inte nödvändigtvis en jakt på sanningen – det är snarare en jakt på vad som är troligt och trovärdigt.

Ruta 5

Varför?

Varför sprids informationen i källan?

Om det är för att underhålla så behöver det inte vara sant – det kan vara helt hittepå utan att det är lögn.

Om det är meningen att informationen ska vara fakta så är det viktigare att det är sant och trovärdigt. Då behöver man undersöka mer noga och vara källkritisk. Man kan till exempel dubbelkolla om samma information finns på andra sidor.

Om det är någon som vill sälja något kommer den försöka fokusera på det bästa och kanske gömma det som är sämre för att övertyga dig om att du ska köpa.

Ruta 6-11 Består av en rad påståenden, citat, memes och virala bilder som eleverna får källkritiskt granska med hjälp av källkritiska frågeställningen Vem säger vad i vilket syfte?

Ruta 6

Skolans matsedel säger att det är glass till lunch hela april.

Tänk källkritiskt. Vem säger vad i vilket syfte?

(Eleverna bör tänka särskilt på Vad? – är det rimligt att skolan serverar glass en hel månad? Att det är april är även en ledtråd till att det kan vara ett aprilskämt.)

Ruta 7

Du läser följande text: Illuminati styr världen från kulisserna med målet att införa en ny världsordning baserad på förnuft istället för religion.

Värderar du påståendet olika beroende på om du läst det i en berättelsebok, en faktabok eller ett Twitterkonto?

Tänk källkritiskt. Vem säger vad i vilket syfte?

(Eleverna bör tänka särskilt på Vem? – en berättelsebok har inget krav att tala sanning. Det är skönlitterärt innehåll och du ska inte ta det på allvar.

En faktabok har större krav på sanningshalten – om du läser påståendet i en faktabok du hittar på tex biblioteket har du fog för att undersöka påståendet vidare.

Ett Twitterkonto kan vara stort och trovärdigt, eller bara en anonym person.

En bra regel är att alltid kolla påståenden på flera ställen – ju fler ställen som säger samma sak ju mer trovärdigt är det. Det måste dock inte vara sant bara för att många säga samma sak, konspirationsteorier har tex ofta många följare som envisas att deras hittepå är sanning när det för alla andra helt uppenbart är falskt.)

Ruta 8

Stadsministern Stefan Löfven har skickat en bild på en skylt med Vänsterpartiets partiledare Jonas Sjöstedts namn. Jonas svarar att han ska ta till vänster där så kommer han rätt och antyder alltså att Löfven ska styra landet åt vänster politiskt.

Tänk källkritiskt. Vem säger Vad i vilket syfte?

(Eleverna bör tänka särskilt på Vem och Vad. Avsändaren här är två politiker – politikerns jobb är att tycka, påverka och driva frågor. Då bör man vara uppmärksam på vad som sägs – på vilket sätt vill dessa påverka mig?

Om vi fokuserar på vad som sägs och syfte framgår det dock att detta är en ganska skämtsam situation. Det är inga politiska löften eller argument som förs fram. Det finns ingen direkt fakta här heller utan mest ett skoj. Det finns därmed ingen anledning att misstro eller tro på något i denna situation.)

Ruta 9

Här har vi Jonas igen. Han säger att "Självklart borde Sverige skriva på för ett förbud mot kärnkraft." under en debatt.

Finns det skäl att vara källkritisk nu?

Vem säger Vad och i vilket syfte?

(Eleverna bör tänka särskilt på Vad och syfte. Här gör Jonas ett politiskt uttalande. Han vill påverka med sina ord, få dig att tycka som honom. När man hör sådant här är det lätt att ta snabba beslut och bara känna efter "Ja men jag håller med" eller "Nej jag håller inte med". Det finns dock fog för att undersöka Jonas påstående innan vi tar ställning. Vad ligger bakom det han säger? Varför säger han så? Vad säger andra partier i frågan? Vad är fördelarna och nackdelar? Utifrån mina undersökningar: vad tycker jag?)

Ruta 10

Den här bilden på Hitler som spelar TV-spel har skickats runt på nätet. Texten förklarar att det var våldsamma TV-spel som fick Hitler att starta andra världskriget.

Tänk källkritiskt. Vem säger Vad i vilket syfte?

(Eleverna bör tänka särskilt på Vem och vad. När levde Hitler? Fanns det spelkonsoller på den tiden?)

Övningar – Vem säger vad i vilket syfte?

Dagens tror du på det?

Använd memes, virala bilder och fenomen, aktuella ämnen och låt eleverna källkritiskt granska dem utifrån Vem säger vad i vilket syfte. Du kan anpassa materialet till det ämnesområde ni läser för tillfället. Låt eleverna ta ställning till några texter/bilder om dagen under en period för att få in det källkritiska tänkandet i vardagen.

Viskleken

Viskleken är ett perfekt sätt att öva på primärkällor, sekundärkällor och hur budskap kan ändras. Använd gärna begreppen så de sätter sig hos eleverna. Låt första viskaren, primärkällan, skriva ner en mening, budskapet, på ett papper och sen viska meningen till nästa person som viskar den vidare. Alla viskare utöver den första är sekundärkällor. Testa med olika långa viskkedjor.

Du kan manipulera kedjan genom att be någon i mitten medvetet viska fel för att lyfta en diskussion om hur lätt det är att förvränga information.

- Jämför primärkällans budskap med sista sekundärkällans budskap. Har det ändrats när den viskats vidare?
- Vem av alla sekundärkällor viskade fel? Varför ändrades budskapet? Viskade sekundärkällorna fel med flit eller av misstag?
- Vilka konsekvenser kan det ha att budskap ändras? Till exempel om primärkällan har ett väldigt viktigt budskap som blir fel i slutändan.

Viskleken med rörelse

Viskleken med rörelse fungerar som viskleken men med en rörelse istället för ett skriftligt budskap. Leken är ett perfekt sätt att öva på primärkällor, sekundärkällor och hur budskap kan ändras. Låt eleverna stå på rad med ryggen vända mot personen som ska starta kedjan, primärkällan. Låt primärkällan hitta på en rörelse, budskapet, som den visar för nästa person i ledet som visar för nästa som visar för nästa osv. Var noga med att alla har ryggen vänt mot tills det är deras tur. Alla personer utöver den första är sekundärkällor. Testa med olika långa kedjor.

- Jämför primärkällans budskap med sista sekundärkällans budskap. Har det ändrats när rörelsen gick vidare?
- Vem av alla sekundärkällor gjorde fel?
- Varför ändrades budskapet? Gjorde sekundärkällorna fel med flit eller av misstag?
- Vilka konsekvenser kan det ha att budskap ändras? Till exempel om primärkällan har ett väldigt viktigt budskap som blir fel i slutändan.